

Několik poznámek k případu Jiřího Rábla

Historikové zabývající se obdobím dějin let čtyřicátých a padesátých se zákonitě musí věnovat problematice perzekuce občanů Československa totalitním komunistickým režimem, který se koncem února 1948 chopil moci. A nemohou se nezabývat relativně novodobým fenoménem českých, potažmo československých dějin: odbojem a odporem vůči tomuto režimu. Mezi významné archivní prameny inkriminovaného období – a to nejen svým rozsahem, ale i výpovědní hodnotou – patří vyšetřovací spisy StB, zaznamenávající průběh vyšetřování osob, které se dopustily nebo se podle výše zmíněných spisů měly dopustit „trestných“ činů, jejichž charakter a cíle můžeme označit jako činy a aktivity zaměřené proti totalitnímu systému. Budeme-li mít na zřeteli pouze písemný záznam historických skutečností o III. protikomunistickém odboji, nelze považovat vyšetřovací spisy za hodnověrný pramen. Jejich primárním cílem nebylo přesně dokumentovat aktivity jednotlivců a skupin, kteří se zapojili do protikomunistického odboje. Vyšetřovací spisy sloužily k jiným účelům: měly zaznamenat průběh vyšetřování probíhajícího v intencích orgánů StB, vykázat činnost vyšetřovatelů, ale hlavně připravit dostatečné podklady pro soudní přelíčení. Spolupráce vyšetřovatelů a prokurátorů na přípravě jednotlivých případů je zřejmá z mnoha dochovaných vyšetřovacích spisů. Soudní instance ztratila možnost nezávislého výkladu práva, což platí po celé období vlády Komunistické strany Československa (dále jen KSČ). Likvidace kontrolních mechanismů vedla k politizaci soudnictví a k jeho přeměně ve výkonný aparát podporující totalitní systém. Označení třídní justice je více než příhodné.¹

Vratme se však k vyšetřovacím spisům. Konstatovali jsme, že výpovědní hodnota vyšetřovacích spisů jakožto prameny protikomunistického odboje je velmi specifická a omezená, bylo by ovšem chybou nevyužít je v jiných směrech. Vyšetřovací spisy představují relevantní dokument své doby, velmi dobře umožňují odkrýt vnitřní mechanismy vyšetřování, dávají nahlédnout v mnoha jednotlivostech do způsobu práce vyšetřovacích orgánů, přičemž určité často se opakující znaky a jevy jsou symptomatické nejen pro práci vyšetřovatelů, ale i pro samotné aktéry protikomunistického odboje. Určité jevy III. protikomunistického odboje, s nimiž se často setkáváme ve vyšetřovacích spisech, vystupují relativně zřetelně a není příliš složité je, na rozdíl od jiných, postihnout. Na podkladě jednoho konkrétního případu jsem se pokusil tyto podle mého soudu charakteristické jevy zobecnit. Jejich výčet, pořadí, význam a způsob interpreta-

▶ ▶ ▶

1 Více BURSÍK, Tomáš – ŠIMÁNKOVÁ, Alena: Téma třídní justice v období 1948–1952. *Paměť a dějiny*, 2008, roč. II., č. 1, s. 90–95.

ce není a nemůže být konečný. Neumožňuje to rozsah pramenné základny,² neustále se zdokonalující metody práce s historickými prameny a na ně navazující zkušenosti s interpretací dotčených archiválií, což platí obecně i pro samu podstatu historické práce.

Případ Jiřího Rábla se odehrál na pozadí jednoho historického fenoménu československých dějin druhé poloviny dvacátého století, těžby uranu na našem území. Historikové, kteří se zabývají obdobím dějin let čtyřicátých a padesátých minulého století, se často setkávají s problematikou uranových dolů na Jáchymovsku. Není divu, relativně nová strategická surovina se stala nedlouho po osvobození v roce 1945 pečlivě strážnou a žádanou komoditou československého hospodářství. Přes všechna ujišťování o mírovém využití československého uranu projevil největší zájem o rudu Svaz sovětských socialistických republik, o jehož úmyslech použít ji k vývoji a výrobě atomové bomby nemohlo být pochyb. Zvláště pak vzhledem k tomu, že uran těžžený v Jáchymově představoval jediné dostatečně prozkoumané ložisko ve střední Evropě; navíc v části Evropy, jež se ocitla po druhé světové válce ve sféře přímého vlivu Sovětského svazu. V dobových historických souvislostech není nepřipadné posunout pomyslné uzavření tzv. železné opony již k 11. září 1945, kdy státní doly v Jáchymově obsadila jednotka Rudé armády o síle 60 mužů, přičemž, a na to nezapomínejme, se Jáchymov formálně nacházel západně od demarkační linie oddělující vojska SSSR a západních Spojenců, respektive USA. Zájem Sovětského svazu o československý uran stvrdila *Dohoda o rozšíření těžby rud a koncentrátů v Československu, obsahující radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách Svazu sovětských socialistických republik*.

Není proto náhoda, že oblast Jáchymovska se stala předmětem zvláštního zájmu, a to nejen ČSR, ale hlavně Sovětského svazu.³ Význam těžby uranové rudy si uvědomovali i mnozí účastníci protikomunistického odboje. Tato problematika dosud není dostatečně zdokumentována; alespoň částečně ji doplní teprve další studium archivních materiálů včetně vzpomínek pamětníků. Případ Jiřího Rábla, tak jak jej lze na podkladu dostupných pramenů interpretovat, nám umožňuje představit si jeden z možných okruhů činnosti protikomunistického odboje, dotýkajícího se těžby uranové rudy v Československu. Celý případ lze rekonstruovat na podkladu archivních dokumentů uložených v Archivu bezpečnostních složek (Jiří Rábl a spol.) a dále z fondu Národního archivu.⁴ V rámci případu bylo zatčeno a odsouzeno více osob, pro dokumentaci

►►►

2 Srovnej: <http://www.abscr.cz/cs/pruvodce-po-fondech-sbirkach>.

3 Více KAPLAN, Karel – PAČL, Vladimír: *Tajný prostor Jáchymov*. Actys ve spolupráci s K Klubem, České Budějovice 1993. Srovnej s <http://www.hornictvi.info/histor/lokality/jachym/JACHYM2> a <http://www.gymostrov.cz/Projekty/Uran/UranCZ.html>.

4 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), fond (dále jen f.) Vyšetřovací spisy – Karlovy Vary (dále jen KV-V), vyšetřovací spis archivní číslo (dále jen a. č.) V-1571 Karlovy Vary, podsvazek. *Národní archiv* (dále jen NA), f. Státní soud, nezpracováno, spisová značka (dále jen sp. zn.) Or. I/III. 52/50.

a podstatu tohoto případu, stejně jako pro, byť neúplně, vyjmenování výše zmíněných symptomatických jevů III., protikomunistického odboje však postačí, budeme-li prozatím věnovat pozornost osobě Jiřího Rábla. Širší souvislosti případu budou zdokumentovány v jiné studii.

Jiří Rábl se narodil 28. 7. 1922 a jeho výchova a vzdělání se nesly v duchu masarykovského ideálu demokracie. V důležitém období dospívání však byla tato výchova konfrontována s okupací Československa a s protektorátní každodenní realitou. Jiří Rábl se narodil v průměrné středostavovské rodině, kterou bychom stěží označili za zámožnou, a jak sám řekl, pocházel „z rodiny vojenského gázisty“. Nepatřil tedy k potomkům vyšší vrstvy, vůči níž se vymezovala prvorepubliková a poválečná politika Komunistické strany Československa a která měla být teoreticky únorem 1948 z hlediska komunistické propagandy nejvíce a snad i jako jediná postižena.

Zde se setkáváme s prvním symptomatickým jevem: represe komunistického totalitního režimu nepostihla pouze jednu společenskou třídu – buržoazii – ale všechny vrstvy obyvatelstva. Jistě ne náhodou sledovala StB u vyšetřovanců nejen stranickou příslušnost, ale i zaměstnání, přesněji tedy sociální status. Zaměření represí alespoň částečně ukazuje (verifikuje), z jakých tříd a skupin se rekrutovali občané provádějící odbojovou činnost.

Jiří Rábl sdílel za druhé světové války osud tisíců svých vrstevníků – totální nasazení ročníků 1922–1924. Od listopadu 1942 pobýval v jeho rámci v Německu a po přeložení ve Francii. Odtud však utekl a vrátil se na území Protektorátu,⁵ kde však dlouho nepobyl; do okupované Francie se několikrát vrátil, naposledy začátkem července roku 1944, kdy už zůstal a zapojil se do protiněmecké odbojové činnosti. Po invazi Spojenců v Normandii využil možnost přihlásit se do Československé zahraniční armády. Zpočátku sloužil u pozemního vojska, avšak začátkem února 1945 byl na vlastní žádost přeřazen k letectvu, přesněji k 311. bombardovací peruti,⁶ kde prošel výcvikem palubního střelce a později navigátora. Po návratu do vlasti požádal o demobilizaci, aby mohl dokončit studia.

►►►

5 Od listopadu 1942 v Berlíně (organizace Todt), ve Francii pracoval v Soissan u Paříže. *Organizacion Todt (OT)* původně polovojenská organizace, jejímž úkolem bylo podílet se na realizování veřejných prací, včetně monstrózní výstavby Atlantického valu. V průběhu druhé světové války bylo do organizace nucenými odvody začleněno několik set tisíc osob z celé Evropy. Na konci roku 1943 v ní působilo přes milion mužů a žen.

6 Více o 311. bombardovací peruti a účasti československých vojáků ve Velké Británii RADOSTA, Petr: *Noci nad Německem*. Nadas, Praha 1990. Dále PAJER, Miloslav: *Křídla míří na Německo. 311. československá bombardovací perut' v období svého působení u Velitelství bombardovacího letectva RAF*. Svět křídel, Cheb 1994. RAJLICH, Jiří: *Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940–1945*. Svazek 1 vyšel v nakladatelství Ares, Praha 1999, svazky 2–7 pak v nakladatelství Svět křídel, Cheb 2000–2004. Seznam příslušníků československého letectva RAF viz <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=494>.

Zde se setkáváme s druhým symptomatickým jevem; účastníci třetího odboje byli často označováni za přísluhovače a zaprodance fašistů, nacistů.⁷ Při politických procesech třídní justice s oblibou používala v rámci propagandy fašistické a nacistické symboly. Skutečnost je však naprosto opačná. Mnozí aktéři třetího odboje nejenže se zapojili do II., tedy protinacistického odboje, ale významně se zasloužili i o vznik Československa v roce 1918. To však není případ Jiřího Rábla, neboť se aktivně účastnil „pouze“ II., protinacistického a III., protikomunistického odboje.

V roce 1946 Jiří Rábl zakončil studium na obchodní akademii maturitní zkouškou s prospěchem dobrým a poté pracoval na vícero místech republiky v několika zaměstnáních. Nepřekvapí, že v srpnu 1947 navštívil Francii a Anglii, ale spíše to, že se o této cestě dozvídáme ze zprávy vypracované na podkladě dožádání jednoho z útvarů StB v Ostravě (Útvaru 701-A), vypracované 6. října 1947. (I. 198.) Ve zprávě jsou shrnuty aktivity a zaměstnání Jiřího Rábla od roku 1946, včetně inkriminované cesty do zahraničí. Zpráva sledovaného spíše dehonestuje a klade důraz nejen na jeho pobyt v cizině, ale i na pochvalná vyjádření o situaci v těchto zemích. Dále zpráva zdůrazňuje styky s lidmi, kteří strávili okupaci v Anglii. A přestože konstatovala, že „z hlediska státní a národní spolehlivosti nebylo proti němu ničeho závadného zjištěno“, byl Jiří Rábl nadále sledován, přičemž další případné poznatky k jeho osobě měly být hlášeny.⁸

Zde se setkáváme s třetím symptomatickým jevem této doby: tzv. silový aparát ovládala KSČ⁹ a zneužívala ho pro vlastní potřeby již před rokem 1948. Informace o tom, že bezpečnostní složky vytipovávaly a sledovaly možné oponenty KSČ dávno před únoro-

▶▶▶

7 Srovnej: FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr: *Žádáme trest smrti. Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol. (historická studie a edice dokumentů)*. ÚSTR, Praha 2008. Studie dokumentuje přípravu a průběh řízené kampaně v tisku, rozhlasu a filmu. Ukazuje dále dopad kampaně, mimo jiné, v dalších sférách kultury – v básních, v divadelní hře, v karikaturách. Mezi nejkřiklavější svědectví doby patří pasáže věnované vlivu propagandy a jejímu ohlasu ve školách. Proces se postupem času stal součástí veřejného diskurzu novodobých československých a českých dějin. Svým způsobem vstoupil i do oblasti tak specifické, jakou je kultura – v roce 2008 uvedlo Národní divadlo operu *Zítرا se bude...*, inspirovanou soudem s Miladou Horákovou.

8 ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1571 Karlovy Vary, předmět: Rábl Georg z Bruntálu – šetření – zpráva. V Ostravě 6. října 1947. Ve zprávě zaujmou nejen informace o Ráblově pobytu v cizině, ale i charakteristika jeho osoby, jak se jevila nebo měla jevit sledujícím orgánům. Podle této zprávy údajně Jiří Rábl nepracoval, přesto pobíral plat zaměstnance. „Vedení závodu má obavy rozvázat s ním pracovní poměr, ježto Rábl prohlašuje že jako zahraniční voják nemůže být propuštěn (...) Podal si žádost do vojenské akademie v Hranicích a prohlašuje, že se tam musí dostat, že má na to právo. Od závodu pobírá plat 2.500 Kč měs. (...) Rábl si poslední dobou žije velmi nákladně, což neodpovídá jeho příjmu, také domácnost má přepychově zařízena. Sám je velmi ctižádostivý a panovačný.“ Přímo symptomaticky působí převod Ráblova křestního jména Jiří v anglickou mutaci George.

9 KSČ ovládala v podstatě všechna důležitá (silová) ministerstva, bezpečnostní a vojenské složky státu, s nimiž provedla v únoru 1948 mocenský převrat. Souhrnně k tématu nověji VEBER, Václav: *Osudové únorové dny*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008. Kde je i základní přehled literatury. Srovnej: KUDRNA, Ladislav: *Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950). Paměť a dějiny*, 2008, roč. II., č. 1, s. 76–89; tamtéž BLAŽEK, Petr: *Únorový převrat pohledem Ústředny StB při ministerstvu vnitra*, s. 102–115.

vými událostmi, nejsou nikterak nové. Co však překvapí i v budoucnu, bude rozsah tohoto sledování. Jiří Rábl rozhodně nepatřil k prominentům, nepožíval zřejmě žádných mimořádných výhod pramenících z toho, že patřil k mnoha stům příslušníků československých leteckých sil v Anglii; a nezapomínejme, že nedlouho po návratu do vlasti byl na vlastní žádost demobilizován. Zdá se, že za sledováním Jiřího Rábla stála jednak jeho srpnová cesta do Francie a Anglie a otevřeně vyjadřované názory na situaci v těchto zemích. Setkávání příslušníků bývalých leteckých sil československé armády v Anglii – z našeho pohledu kamarádů, veteránů, kteří nasazovali za druhé světové války svůj život za vlast – zpráva přisuzuje takřka konspirativní charakter. Nikde se v ní nesetkáme s náznakem úcty k těmto lidem, ba právě naopak. A to v roce 1947, v době zdánlivé demokracie.¹⁰

Vraťme se ke sledování Jiřího Rábla, v němž StB pokračovala, byť není známo v jakém rozsahu. Další zprávy o jeho sledování pocházejí až z roku 1949 a jasně ukazují koordinaci jednotlivých složek a útvarů StB. Informace podané v nové zprávě jsou daleko věcnější a kupodivu oproštěné od nánosu dobové frazeologie a dehonestujících přívlastků. O to více je na nich znát, jak dalece se za poměrně krátkou dobu, od poslední dochované zprávy, změnila podmínky a v tomto případě i styl práce orgánů StB; přesněji použití metod, jejichž cílem byla naprostá kontrola sledované osoby včetně použití provokace, která se stala běžnou součástí práce orgánů StB.¹¹

V životě Jiřího Rábla, v době krátce před napsáním inkriminované zprávy, došlo k několika událostem, jež významně ovlivnily jeho další osudy. Dne 20. června 1949 nastoupil do Národního podniku Jáchymovské doly. Krátce předtím „*po únoru 1948 si znovu žádal o povolení k odjezdu do Anglie, což mu však bylo zamítnuto*“. A právě v této době se zdá, že StB měla v úmyslu využít nejen touhu Jiřího Rábla cestovat, ale

►►►

- 10 Pro období třetí republiky se začíná vžívat přívlastek *omezená* či *limitovaná demokracie*, dobře vystihující problémy a úskalí, jimiž Československo v letech 1945–1948 procházelo. Více k tématu, včetně další literatury, například: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIÁN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (eds.): *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Národní archiv a ÚSD AV ČR, Praha 2005; VEBER, Václav: *Osudové únorové dny*.
- 11 ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1571 Karlovy Vary, Věc: Rábl Jiří, zaměstnanec Jáchymovských dolů, 9. prosince 1949. „*Po prověření Pš byl na Jiřího Rábla zaměřen náš spolupracovník, který však do dnešní doby nezískal žádných konkrétních poznatků o jeho činnosti jako agenta, nebo residenta CIC*.“ Co vedlo orgány StB k přesvědčení, že by měl být Jiří Rábl agentem nebo rezidentem CIC, se ve zprávě přímo neuvádí. Pracuje se v ní pouze s nepřímými indiciemi. Hlavní podezření zřejmě vyplývalo z již výše uvedené služby Jiřího Rábla v zahraniční armádě, přesněji u 311. bombardovací perutě. *Rábl jest býv. zahraniční voják západní armády – letec a jest velmi opatrný. (...) po únoru si znovu žádal o povolení k odjezdu do Anglie, což mu bylo zamítnuto. Jako důvody návštěvy v Anglii udával, že on jako zahraniční voják se chce na rekreaci podívat do míst, kde dříve sloužil jako voják*. O metodách, cílech a úkolování StB vypovídá kniha KAPLAN, Karel: *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. ÚDV PČR, Praha 2002, s. 11: „*Přední místo mezi nezákonnými praktikami zaujímal sledování a „kádrování“ velkého množství občanů různými skupinami a jednotlivci, poskytujícími požadované informace*.“

i jeho případných kontaktů mezi bývalými československými vojáky, tzv. západáky. V rámci sledování a prověření byly v bytě manželů Ráblových provedeny dvě domovní prohlídky, v operační terminologii nazvané „výjem“, které částečně potvrdily – v nálezů odpovědi britského velvyslanectví na žádost o vízum do Anglie – úmysl Jiřího Rábla legálně odcestovat do zahraničí.¹² Nejen sledování Jiřího Rábla, ale i následné zpravodajské a operativní rozpracování jeho osoby se staly skutečností. Zaměření StB na jeho osobu se nelze divit, pracoval přece v podniku, o jehož důležitosti nebylo a nemůže být pochyb. Zpočátku pracoval na osobním oddělení. Později, přesněji od 1. 12. 1949, „*byl vzhledem ke svému politickému postoji přeřazen kádrovým oddělením do obchodního oddělení*“. Právě zde se měl podle pozdějšího vyšetřování Jiří Rábl dopustit trestných činů poškozujících zájmy republiky, které soud kvalifikoval jako zločin vyzvědačství.

Na tomto místě se setkáváme se čtvrtým symptomatickým jevem: relativně velká část osob zapojených do III., protikomunistického odboje byla z různých důvodů operativně rozpracována buď již před únorem 1948, nebo krátce po něm, přičemž důvodů sledování mohlo být více. Agenturní síť, díky níž je mohla nová komunistická nomenklatura podchytit, byla nejen značně rozsáhlá, ale i přes určité nedostatky v mnoha případech účinná. Případ Jiřího Rábla na malém prostoru plasticky ukazuje různé druhy možného zpravodajského „rozpracování“; od sledování podezřelé osoby přes pokus získat pro spolupráci s StB osobu blízkou a napojenou na podezřelou osobu, kriminalizovat nebo podchytit činnost podezřelé osoby pomocí provokace¹³

▶▶▶

12 ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1571 Karlovy Vary, Věc: Rábl Jiří, zaměstnanec Jáchymovských dolů, 9. prosince 1949. Mezi důležitými informacemi zprávy o sledování Jiřího Rábla nelze pominout skutečnost ukazující na další metody práce StB, která se snažila využít neuspořádaného vztahu manželů Ráblových. Přes celkem urážlivou charakteristiku paní Ráblové uvádí zpráva následující tvrzení: „*Jmenovaná se také o svém manželu vyjádřila, že jest agentem CIC a že má legitimaci vystavenou v Anglii.*“ Nelze ani pominout skutečnost, která opět velmi dobře dokumentuje způsob práce StB: „*Na Ráblovou byl učiněn zprav. pokus, na který jmenovaná nereflektovala, pravděpodobně z opatrnosti. (...) Náš spolupracovník jest stále na tento objekt usměřňován a bude učiněn pokus získat Ráblovu manželku...*“ Srovnej tamtéž: Věc Jiří Rábl, zaměstnanec Jáchymovských dolů – spojení s AV – zpráva, 16. března 1950. „*(...) jeho manželka byla ten den z vazby propuštěna. Trestní řízení proti ní bude vedeno na svobodě. Jmenovaná byla vyslýchána pouze k věci letáků, která však nezakládá skutkovou podstatu těžšího trestního činu. K tomuto zatčení došlo bez našeho vědomí a souhlasu.*“

13 ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1571 Karlovy Vary, Věc: Rábl Jiří, zaměstnanec Jáchymovských dolů, 9. prosince 1949. „*Na toto když mu bylo spoluprac. nadhozeno, že nyní, když se celá republika hemží samými špióny – takže by mohl špióna odhalit, prohlásil Rábl, že by takovou věc mohl provést (...)* K tomu dodal, že k této činnosti by měl určité vlohy, jelikož v r. 1939 jezdil po celém Německu na falešný cestovní pas a že se vůbec dovede ve světě pohybovat. Tuto činnost že by však musel provádět s vědomím KSČ nebo bezp. aparátu.“ Na informaci zaujme skutečnost nedůvěry StB vůči Jiřímu Ráblovi, což potvrzuje shrnutí zpravodajských poznatků, kde se mimo jiné uvádí: „*Pokud se týče jeho návrhu danému našemu spoluprac., jest pravděpodobné, že Rábl by chtěl získat důvěru bezp. orgánů, aby tak mohl svoji zprav. práci lépe provádět.*“ Informace nemá ani tak hodnotu dokumentu zachycujícího skutečné detaily případu Jiřího Rábla, jako určitého pohledu na vnitřní (agenturní) práci orgánů StB a jejich uvažování.

až po další způsoby; například nasazení agenta – spolupracovníka StB. Zprávu o sledování Jiřího Rábla doplňuje několik tužkou psaných přípisů. První z nich nařizuje: „udělej operační složku“; druhý: „Ať provedou provokačku přímo na Rábla, (...) jestli naletí, tak zavřít.“ Zřejmě na podkladě přípisu nasadila StB na Jiřího Rábla spolupracovníka, ženu francouzského občanství a národnosti. Přestože se Jiří Rábl díky spolupracovníkovi/nici ocitl takřka pod úplnou kontrolou, nebyla StB zcela spokojena. Nepovažovala svého spolupracovníka/nici za zcela spolehlivý zdroj informací.¹⁴ Dotčeným osobám, včetně spolupracovníka/nice StB nepřišlo na mysl, že mohou být sledovány, popřípadě kontrolovány.

V čem však spočívala činnost Jiřího Rábla a jaká byla jeho motivace? Jedná se v podstatě o dvě autonomní otázky, které však mají jedno společné: jednu otázku nelze oddělit od druhé. Protikomunistický odboj se vyznačoval neobyčejnou šíří způsobů a forem, vedených navíc různými osobami a skupinami.¹⁵ Všichni bez rozdílu měli různé a těžko definované cíle, motivaci a prostředky. Navenek se vymezovali sice vůči společnému nepříteli – totalitnímu systému vlády jedné strany, podřizující zájmy Československa cizí velmoci, Svazu sovětských socialistických republik – ale možná, v širším slova smyslu, že podstata vymezování vůči Komunistické straně Československa nespočívala pouze v principu vlády jedné strany, nýbrž v metodách a v důsledcích takové vlády. Jistě nelze pominout ty skupiny a osoby, u nichž potlačené zásady demokracie a politické plurality vedly k promyšlenému a principiálnímu odboji, ale ne u každého lze definovat jeho odbojovou činnost na základě tohoto velmi sofistikovaného přesvědčení.¹⁶ Drastické omezení

► ► ►

14 Tamtéž: „(...) bude ještě nutno si přezkoumat našeho spolupracovníka, jehož chování v určitých chvílích se zdá být podezřelé.“ Na Jiřího Rábla však bylo nasazeno více osob, jak je ze stejného dokumentu zřejmé: „Jinak zprávy se potvrzují od dalšího dp, kterému však opět stoprocentně není možno věřit. (...) Zařizujeme dokonalou kontrolu obou spolupracovníků a rozpracování dalších osob, případě sledování. Další získané poznatky budou ihned hlášeny.“

15 Protikomunistický odboj se vyskytoval ve všech zemích střední a východní Evropy, v nichž vládly komunistické strany. Každá země poskytovala díky svým specifickým zvláštnostem (dějinné paralely a tradice, geografické a geopolitické konfigurace atd.) protikomunistickému odboji různé formy odbojové činnosti. V Československu III. odboj omezovaly a ve své podstatě i jeho podobu určovaly podobné problémy jako o pár let před ním II. odboj. Jednalo se zejména o hustou infrastrukturu silnic, železnic, měst a obcí. Terén neumožňující činnost větších odbojových (partyzánských) skupin. Dobře fungující a výkonnou státní správu a represivní aparát; to vše vymezovalo základní podmínky působení, předurčující úspěch nebo neúspěch jednotlivých akcí. Symbolem represivního aparátu, díky jemuž se dařilo podchytit a výrazně omezovat III. odboj, se stala StB. Rozdíl mezi podmínkami a možnostmi III. odboje v zemích střední Evropy potvrdila mezinárodní konference Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě, pořádaná (ve spolupráci s úřadem vlády ČR) Ústavem pro studium totalitních režimů.

16 Na straně StB existovala snaha nejen eliminovat dopad III. odboje, včetně jeho úplné likvidace (v dobovém termínu „třídnicích nepřátel“), ale i zdokumentovat činnost III. odboje pro vnitřní účely StB a KSČ. Srovnej TICHÝ, Martin – BEZDĚKOVÁ, Olga: „Protistátní činnost v kostce“. Příprava kartotéky Akce 48 k badatelskému využití. *Paměť a dějiny*, 2008, roč. II., č. 4, s. 51–56. „Kromě násilné, brutální

základních lidských práv¹⁷ a další zhoršování celkové situace občanů Československa vedly mnohé k pozdějšímu odhodlání aktivně hájit svá práva,¹⁸ což však nesnižuje odhodlání, s nímž tak učinili, ani nebezpečí, jemuž se vystavovali, a ve svém výsledku ani podstoupené oběti.

Neznamená to však, že československému protikomunistickému odboji chyběly sofistikované prostředky a metody, specifické cíle a určitá, byť roztráštěná organizační struktura, alespoň co se týče odboje koordinovaného zahraničními centry. Neznamená to také, že by III. odboj nemohl vykázat dílčí úspěchy.¹⁹

Motivace Jiřího Rábla není z archivních materiálů v úplnosti zřejmá. Navíc skutečná motivace k aktivnímu protikomunistickému odboji jen stěží zapadala do dobového

>>>

podstaty se vyznačovala důsledností a systematickostí práce, v níž je možno spatřovat další prvek sloužící k ovládnutí společnosti. Důkazem systematickosti pracovníků StB, respektive 2. oddělení I. zvláštního odboru ministerstva vnitra, od dubna 1966 2. oddělení Statisticko-evidenčního odboru Hlavní správy Státní bezpečnosti, je vypracovaný přehled osob a skupin, které se měly dopustit tzv. protistátní, ilegální činnosti, a to v letech 1948–1955. Z obsáhlých soudních spisů uložených u soudů (Nejvyšší státní soud, Státní soud, krajské soudy, Nejvyšší vojenský soud) a z vyšetřovacích spisů StB začali v roce 1965 pracovníci ministerstva vnitra zpracovávat tzv. vyhodnocovací archivní svazky, které stručně shrnovaly „protistátní“ činnost osob a skupin odsouzených v padesátých letech. Cílem bylo přehledně zdokumentovat tzv. protistátní činnost výše uvedených jednotlivců, respektive skupin. Tyto ponejvíce dvou-, výjimečně vícestránkové zprávy, psané na psacím stroji na formátu A4, mapují takřka ve všech podobách protistátní činnost na území ČSR do roku 1955. Řazení jednotlivých osob a skupin je číselné podle pořadového čísla spisu. Do konce roku 1966 zaměstnanci ministerstva vnitra takto tematicky zpracovali cca 1255 vyšetřovacích spisů s více než 7890 odsouzenými osobami.

- 17 Všeobecná deklarace lidských práv byla přijata Valným shromážděním Organizace spojených národů dne 10. prosince 1948. Signatářem Všeobecné deklarace lidských práv bylo i Československo, k ratifikační deklarace však v Československu v té době nedošlo.
- 18 Na podzim roku 1948 přišla komunistická strana po návratu svých čelných představitelů ze Sovětského svazu s teorií třídního boje a zostřeným kurzem proti tzv. reakci. Postupně byla přijata série opatření, jejichž cílem bylo prohloubit kontrolu občanů ze strany státu, ovládaného komunistickou nomenklaturou: 1. října 1948 bylo zahájeno vydávání nových občanských průkazů. O den později započaly čistky, tzv. prověrky v KSČ. Jen o pár dní později, 6. října, za pomoci přijatých zákonů legalizovala KSČ tvrdý kurz vůči tzv. třídním nepřátelům, a to přijetím zákona o Státním soudu a zákona č. 231/1948 Sb. 25. října přijalo Národní shromáždění zákon č. 247/1948 Sb., na jehož podkladě docházelo k zřizování táborů nucených prací. Ve stejný den došlo k vytvoření Úřadu pro věci církevní, kontrolující církev a náboženské korporace. 18. listopadu rozhodlo ÚV KSČ o urychlené sovětizaci Československa, včetně zavedení tvrdého kurzu vůči opozici v rámci tzv. zostřování třídního boje. Nejednalo se jen o tyto zákony a nařízení formálně legalizující postup KSČ proti oponentům, ale o naprosto úplné ovládnutí společnosti, dotýkající se všech sociálních a profesních skupin. Příkladem budiž rozhodnutí vlády o přeražení 65 000 zaměstnanců z jiné sféry do výroby, přijaté na konci roku 1948. Srovnej JERÁBEK, Čestmír: *V zajetí stalinismu. Z deníků 1948–1958*. Barrister & Principal, Brno 2000.
- 19 „Státní bezpečnosti se podařilo podchytit na čtyři tisíce osob, které se podílely na zpravodajských opatřeních jako kurýři, organizátoři v zahraničí a pomocníci na území Československa. K dlouholetým trestům vězení bylo odsouzeno asi 205 kurýřů. Devatenáct kurýřů bylo popraveno, nejméně sedm zahynulo na hranicích, jedenáct zemřelo ve věznicích. Ne všichni byli čítankoví hrdinové. Žili v době, která kladla na jednotlivce obrovské nároky. Přesto riskovali a zaslouží si náš respekt.“ Viz TOMEK, Prokop: *Na frontě studené války. Československo 1948–1956*. Katalog výstavy. ÚSTR, Praha 2009, s. 7. Prozatím známe více obětí třetího odboje. Dílčí úspěchy III., protikomunistického, odboje z hlediska jedenáctileté vlády KSČ musely zákonitě ve svých důsledcích vyznít do ztracena. Nelze je však pomínout při celkovém hodnocení.

kontextu vyprázdněných klišé, s nimiž se setkáváme ve vyšetřovacích spisech. Nevíme, zda chtěl navštívit své přátele v Anglii jako v předchozím roce nebo zda chtěl cestu využít k odchodu do zahraničí, kde by zřejmě našel odpovídající uplatnění. Co ho vedlo k myšlence odejít z vlasti, rovněž z dokumentů nevyplývá; pokud ovšem nepřehlédneme k celkové atmosféře doby. Víme ale, že Jiří Rábl nemohl odcestovat, neboť neměl platný pas.

Skutečné důvody k odboji, a to platí pro naprostou většinu odbojových aktivit, neměl zájem odhalovat ani „vyšetřovavec“.²⁰ Pokud kdokoliv prováděl svou činnost na území republiky samostatně nebo byl zatčen jako samostatná osoba, měl při vyšetřování určitou šanci zakrýt skutečnou podstatu své odbojové činnosti a neohrozit tak další případné osoby (kontaktní adresy nebo přímé spolupracovníky).

Zde se setkáváme s dalším symptomatickým jevem: odbojovou činnost poznáváme pouze zprostředkovaně, skrze nespolehlivé archivní dokumenty, mezi něž patří zejména vyšetřovací spisy. Práce orgánů StB při celkovém objemu zpravodajské činnosti a vyšetřování musela podléhat určitým stereotypům, zjednodušujícím celou problematiku a šíři protikomunistického odboje. Vyšetřovatelům se často nedařilo rozkrýt podstatu odbojové činnosti u jednotlivých osob nebo skupin; konkrétně možné napojení na zahraniční vedení, dále domácí kontakty, přesné úkolování a v neposlední řadě i dílčí výsledky, o nichž nelze nakonec pochybovat. „Vyšetřovavec“, pokud mohl, raději přistoupil na určitou hru: vypovídal v intencích vyšetřování a v souladu s předem vypracovaným schématem – pokud se mu konstrukt vyšetřovatelů jevil ve svých důsledcích méně nebezpečný. Jistě, ne vždy se podařilo odvést vyšetřovatele žádoucím směrem nebo využít jejich verze tak, aby nebyla horší než skutečné odbojové aktivity. Úspěch takové taktiky závisel na více faktorech: na zkušenosti či nezkušenosti vyšetřovatelů nebo na schématech, s nimiž vedli vyšetřování. Důležitou roli hrála skutečnost, zda měl být „vyšetřovavec“ souzen samostatně, nebo zda byl zařazen do větší skupiny. V druhém případě se jeho šance o vlastní hru nebo o přijetí konstrukt, jakožto méně nebezpečné varianty odbojové činnosti, na jejímž podkladě měl být souzen, výrazně zmenšily.²¹

Vraťme se však k případu Jiřího Rábla, zatčeného 1. 4. 1950 „v prostoru *Tří Seker, okr. Mariánské Lázně*“ při pokusu opustit území Československa. Obvinění se zakládalo na odcizení tajných seznamů vedoucích pracovníků Národního podniku Jáchymovské doly „od nejnižšího úředníka po centrálního ředitele, v odcizení 95 ks. čistých tiskopisů

» » »

20 Dobový termín označující v archivních dokumentech vyšetřované osoby.

21 Hrát s vyšetřovatelí jakoukoliv hru, popřípadě se přizpůsobit představám vyšetřujících orgánů StB o „protistátní činnosti“, nebylo vůbec snadné a ve výsledku se podobná hra nemusela vyplatit. Možnosti vyšetřovance byly vždy velmi omezené. Avšak, jak svědčí vzpomínky pamětníků, docházelo k takovým situacím; vypracováno na základě rozhovoru (archiv autora) s Miloslavem Krejzou (nar. 1. srpna 1930), jehož případ byl částečně spojen s případem Jiřího Rábla.

pracovních průřezek, opravňujících majitele ke vstupu do všech objektů N. p. J.d.“ Jiří Rábl dále do mapy Karlovarského kraje zakreslil rozmístění jednotlivých objektů Národního podniku Jáchymovské doly, včetně „*trestaneckých táborů při J.D. (...) rovněž si zde poznamenal informace o kvalitě uranové rudy*“. Získané informace chtěl podle vyšetřovacích spisů předat velvyslanectví USA. Podle výslechových protokolů měl jako protihodnotu získat zaměstnání na velvyslanectví. Ze spolupráce však pro údajný nezájem velvyslanectví sešlo. Uvedený výčet činnosti Jiřího Rábla působí věrohodně, neboť je dokumentován odborným posudkem, vypracovaným zaměstnanci Národního podniku Jáchymovské doly. Posudek zevrubně hodnotí jednotlivé informace získané za pomoci Ráblových spolupracovníků. Přes určité nepřesnosti konstatuje, že celek relativně přesně popsal situaci, náplň a činnost Národního podniku Jáchymovské doly. Informace se nacházely v režimu utajení důležitého pro obranu státu. V režimu utajení se ocitly i informace „*o rozmístění objektů J.D., jakož trestaneckých táborů, kteréžto informace si Rábl zakreslil číslicemi na mapě Karlovarského kraje, kterou si za tím účelem zakoupil a názvy dolů a trestaneckých táborů si podchytil jmenovitě na archu papíru*“.²² Jako perličku můžeme uvést, že posudek končil sice tradičním, ale v komunistických podmínkách poněkud nepatřičným pozdravem: „*Zdař Bůh.*“ Zda a jak dalece jsou informace o snaze Jiřího Rábla navázat spolupráci a později získat zaměstnání na velvyslanectví USA hodnověrné, nelze odhadnout.

Jakkoliv výše uvedený výčet činností Jiřího Rábla plně dostačoval k odsouzení a k vynesení dlouholetého trestu, vyšetřovací spis prostupuje snaha orgánů StB usvědčit ho z dalších okruhů ilegálních, přesněji řečeno protikomunistických aktivit. Okruhy jednotlivých obvinění se velmi často objevují i v jiných případech, respektive při vyšetřování jiných osob nebo skupin obviněných z protikomunistických aktivit. Vedle určitých jednotlivin, které můžeme označit za evergreeny vyšetřovacích spisů, například ozbrojování, styk s agenty cizí státní moci, plánování atentátů na představitele nové komunistické moci atd. (v případě Jiřího Rábla: „*v době pohřbu Dr. Beneše provést atentát na některého z členů vlády*“),²³ se ve vyšetřovacím spisu Jiřího Rábla objevuje i nový druh činnosti, který v roce 1950 získal na aktuálnosti. Dne 24. 3. 1950 zorganizovali bývalí letci, příslušníci československého letectva RAF, únos tří letadel na linkách z Bratislavy, Ostravy a Brna, s nimiž přistáli, včetně 83 cestujících, u Mnichova v západní zóně Německa. Dodejme, že tato událost posloužila jako předloha filmu, respektive po-

» » »

22 Srovnej ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1571 KV, Trestní oznámení. Jáchymov, dne 15. května 1950 a Odborný posudek, o spisech, předložených k posouzení VO-Stb Jáchymov dne 11. 5. 1950.

23 Pro charakter a dikci zprávy o vyšetřování je symptomatické, že věta „*(...) má spojení s členem teroristické skupiny, která měla za úkol v době pohřbu Dr. Beneše provést atentát na některého z členů vlády (...)*“ byla vročena k událostem, které se týkají roku 1950, bez jakékoliv logické návaznosti či dalšího rozvedení. Dále se toto obvinění již neobjevuje. ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1571 KV, Trestní oznámení. Jáchymov, dne 15. května 1950.

litické agitky *Únos*, autorské dvojice Kádr – Klos. Není náhoda, že o necelé dva měsíce později na tuto událost poněkud chorobným způsobem reagovaly i vyšetřovací orgány StB, když se snažily obvinít Jiřího Rábla z únosu letadla, a to za pomoci dalšího spolčovníka, přičemž při únosu letadla měly být použity zbraně. Oním pomocníkem měl být příslušník bezpečnostních sil, strážmistr Sboru národní bezpečnosti Diviš. Opět se tu setkáváme s častým schématem okruhu obvinění: hledání nepřátel ve vlastních řadách a v jejich spolčování s „protistátně“ zaměřenými, ve skutečnosti s protikomunisticky smýšlejícími a jednajícími osobami.²⁴

Zde se setkáváme s dalším symptomatickým jevem: vyšetřující orgány StB neustále – a zdůrazněme, že záměrně – rozšiřovaly okruh činnosti. Motivace a konkrétní postupy se samozřejmě lišily případ od případu, avšak podstata zůstávala stejná: začlenit do okruhu – v dobovém žargonu protistátní – ilegální činnosti co nejvíce osob, vytvořit z nich pokud možno ilegální, „protistátní“ skupinu a co nejvíce rozšířit podstatu její činnosti. V Archivu bezpečnostních složek lze vysledovat identické analogie.²⁵ V dalším průběhu vyšetřování tohoto případu vyšetřující orgány StB vytvořily protistátní skupinu, v jejímž rámci byly vyneseny mnohem delší tresty odnětí svobody než ony „pouhé“ čtyři roky.

Jedna věc je takřka donekonečna vytvářet další a další obvinění. Druhou a podstatnější skutečností bylo získat doznání ze strany vyšetřovaných. V mnoha případech se jednalo o zápas obou stran. Na jedné straně bezmezná moc vyšetřovatelů s takřka neomezenými donucovacími prostředky, na straně druhé vůle a velmi omezené možnosti vyšetřovance odolávat často brutálnímu tlaku vyšetřovatelů. I Jiří Rábl prošel ve vyšetřovací vazbě dlouhým obdobím nátlaku a donucování. Vyšetřování ho mělo zlomit a získat další a další informace (doznání) o jeho stycích a aktivitách v době jeho působení v Národním podniku Jáchymovské doly, ale i v předcházejících letech, a to nad rámec přímých či nepřímých důkazů, které měli vyšetřovatelé k dispozici. Průběh vyšetřování lze dobře dokumentovat za pomoci archivních materiálů. Vyšetřovatelé zřejmě přikládali osobě Jiřího Rábla a jeho aktivitám nemalý význam. Ve vyšetřovacích spisech se díky tomu nezachovaly pouze výsledkové protokoly, z nichž se lze dozvědět velmi málo o samotném vývoji dílčích aspektů (průběh a metody) vyšetřování, ale i tzv. svodky a operační vložky, což jsou přehledy výpovědí a k nim následně dodané instrukce směřující další okruhy otázek výsledků. O praktikách vyšetřovatelů

>>>

24 Tamtéž.

25 Zde možno uvést jeden případ za všechny – je samozřejmě, že se nejedná o případ mající jakoukoliv souvislost s Jiřím Ráblem – v němž byl vyšetřovancem odvezen od soudu, aniž by soudní přelíčení vůbec začalo, s následujícím vysvětlením: „Přitom mi bylo příslušným referentem sděleno, že mě nenechají, abych jim odešel jen se 4 roky.“ Viz TICHÝ, Martin: *Oldřich Barták, jeden z tisíců*. Diplomová práce, obhájená v roce 2008 na FF UJEP Ústí nad Labem, resp. TICHÝ, Martin: *Muklovská dekáda jednoho „agrárníka“ aneb Oldřich Barták – jeden z tisíce*. In: *Sborník ABS*, 2008, č. 6, s. 277–322.

se dovídáme ze záznamu o trestu, zaznamenávajícího tzv. opatření. Pod tímto eufemismem se skrývaly neustále se zhoršující podmínky vazby Jiřího Rábla v průběhu vyšetřování. Zpočátku uložené opatření (ve skutečnosti trest za neochotu podvolit se vyšetřovatelům) nařizovalo odejmout Jiřímu Ráblovi polovinu přídělů jídla a „uzavření přívodu páry, kterou jest jeho cela vytápěna, jakož i odejmutím příkrývek“. Postupně mu zabavili slavník, rušili ho ve spánku – nejprve každé čtyři hodiny a později každou hodinu. Během dne byly Jiřímu Ráblovi „přiloženy pouta“ [sic]. Při mnohahodinových výsleších, ať již ve dne nebo v noci, musel „vyšetřovanec“ Jiří Rábl stát. Skutečnost, že nedostával cigarety, se nezdá v této souvislosti tak významná; nezapomínejme však, že cigarety představovaly povzbuzující prostředek, případně i formu odměny. Nelze se tedy v žádném případě divit, že ve vyšetřovacím spisu Jiřího Rábla najdeme informace, které jasně dokumentují jeho špatný zdravotní stav, blížící se zhroucení, stav nedaleký tomu, aby vyšetřující příslušníci StB získali doznání v neustále se rozšiřujícím okruhu obvinění.²⁶ Podle datace jednotlivých záznamů o trestu a zápisu o výpovědi ze dne 9. května 1950 trvalo vyšetřovatelům zhruba měsíc, než přiměli Jiřího Rábla podepsat protokol se záznamem o jeho ilegální činnosti, a to alespoň v těch intencích, jež se jim jevily dostatečné k dalšímu zpracování případu. Srovnáme-li však trestní oznámení ze dne 15. května 1950 se zápisem o výpovědi (9. května 1950), zjistíme, že rozsah obvinění má přece jen v dílčích jednotlivostech, z nichž bylo nakonec sestaveno trestní oznámení, závažnější charakter než Jiří Ráblem podepsaný zápis o výpovědi. Největší rozdíl představuje absence veškerých vysvětlujících a doplňujících, ve svém vyznění polehčujících sdělení a doplňků, jimiž se Rábl snažil relativizovat výpověď. Do jaké míry dokázal korigovat protokolární zápis, nevíme. O tom, že se jednalo o frašku, svědčí poslední odstavec *Zápisu o výpovědi*: „Svoji výpověď jsem učinil dobrovolně, bez nátlaku na moji osobu a se způsobem vyšetřování jsem byl spokojen. Vše, co jsem do výpovědi uvedl, zakládá se na pouhé pravdě a jsem si vědom přitěžujících následků v případě, že bych uvedl nepravdu.“²⁷ Všichni přítomní znali průběh vyšetřování a více než měsíční

» » »

26 ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1571 KV Rábl Jiří a spol. podsvazek. Záznam o trestu, Mariánské Lázně dne 5. 4. 1950. Záznam o trestu, Mariánské Lázně dne 6. 4. 1950. Záznam o trestu, Mariánské Lázně dne 8. dubna 1950. Záznam o trestu, Mariánské Lázně dne 25. 4. 1950. Tamtéž, Velitelství věznic při VO-stb. Mariánské Lázně dne 22. dubna 1950: „Prosím, aby u vězně R. cela č. 5. bylo dodržováno následující ztížení jeho vazby: polovina jídla, uzavřeno topení, bez slavníku a příkrývek, temnice a dodržována jeho přísná izolace. Je nepřijatelné, aby hovořil hlasitě na chodbě, nesmí dostati cigarety a je nutné kontrolovati jej i během dne alespoň po dvou hodinách. Stejně tak je nutné prováděti kontrolu i během noci. Během dne nesmí mu být povoleno odpočívati na zemi. (...) Podotýkám, že u R. jest nebezpečí ze sebevraždy.“ (místo podpisu: Hn/., pozn. autora).

27 ABS, f. KV-V, vyšetřovací spis V-1571 KV. Zápis o výpovědi. Jáchymov, dne 9. 5. 1950. Na dokreslení obhajujících a vysvětlujících vsuvek z výpovědi Jiřího Rábla možno uvést: „Dne 1. prosince 1949 bylo mně řečeno přednostou kádrů J. D. (Národní podnik Jáchymovské doly, pozn. autora), že mne musí okamžitě propustiti, a při mém dotazu, z jakého důvodu, zda snad z pracovní morálky, nebo že jsem byl zahraniční letec západní armády, bylo mi tímto sděleno, že z důvodu, že jsem zahraniční letec z Západu. Na

vazby. S výše uvedenou větou se lze setkat snad ve všech vyšetřovacích spisech. Dobře dokumentuje rozpor mezi realitou a zápisem. Podpis vyšetřovance pod dokumentem zaznamenávající údajně jeho výpověď (doznání) většinou ukončil alespoň po fyzické stránce snad nejhorší dobu vazby a vyšetřování. Dále se čekalo na soud a na vynesení rozsudku.

Zde se setkáváme s dalším symptomatickým jevem: doznání stálo nad důkazy a samo o sobě ve zvrácené představě orgánů StB symbolizovalo vrchol práce vyšetřovatelů. Vyšetřovací metody se podřizovaly cílům vyšetřování. Často se setkáváme s rozdílným přístupem v zacházení s vyšetřovanci. Případy se od sebe v detailech liší, jedno však měly společné: násilí páchané na vyšetřovancích. Kromě případů fyzické brutality (setkáme se i s případy, kdy si vyšetřovavec sám musel vybrat nástroje trýznění) vzpomínají oběti na sofistikované způsoby psychologického násilí (vyhrožování postihem členům rodiny, dětem, rodičům atd.). Nelze se tedy divit, že většina vyšetřovanců dříve nebo později podlehla nátlaku a učinila doznání, které buď nemělo se skutečnou odbojovou činností nic společného, nebo doznání značně a nesmyslně rozšiřující okruh této činnosti, včetně osob, jež se jí vůbec neúčastnily.²⁸

Co bylo skutečnou příčinou výše zmíněných způsobů vyšetřování, není jistě těžké uhodnout. Výše trestu v mnoha případech předurčovala okruh a šíři obvinění. Skutečná podstata této činnosti nebo logika, přesněji nelogičnost konkrétních obvinění, stála stranou pozornosti vyšetřujících orgánů, stejně jako příslušného soudu.

A právě v jednání a v průběhu soudního přelíčení se lze setkat s dalším symptomatickým jevem: je jím absence skutečného nálezu práva. Soud se stal pouhou stafáží a divadlem pro přednesení předem vypracovaného a schváleného rozsudku. Obhajoba měla pouze formální ráz s téměř nulovou efektivitou. V případě veřejného přelíčení měli příbuzní obviněných omezený, ne-li přímo zapovězený přístup. Zdůvodnění výše trestů i podstaty činnosti, na jejímž podkladě docházelo po formální stránce k soudnímu přelíčení, bylo mnohdy neuvěřitelné vágní. Nedostatek důkazů a absence doznání často překlenula právně kolizní poznámka: „*Nabyl soud přesvědčení.*“²⁹ Průběh soud-

>>>

to jsem mu řekl, že toto není důvod k propuštění (...).“ Srovnej tamtéž: Trestní oznámení. Jáchymov, dne 15. května 1950. „*V tomto oddělení pracoval Rábl do 1. 12. 1949, kdy byl vzhledem ke svému politickému postoji přeřazen kádrovým oddělením (...).*“ V *Trestním oznámení* se často objevují věta/ty typu: „*Kromě toho jest jmenovaný důvodně podezřelý (...).*“

28 STRUSKA, Vladimír: Několik poznámek k Vyšinského teorii nepřímých důkazů. In: *Stálá mezinárodní konference o komunismu. Sborník přednášek a dokumentů*. J. Dobřanský, Kutná Hora 1991, s. 144–149. Andrej Vyšinskij prohlašoval „doznání obžalovaného za vrcholný důkaz“. Jeho získání bylo zcela v rukou StB, jejíž činnost nikdo nekontroloval, a způsob „získání přiznání“ je dnes už dostatečně znám. V přípravném řízení zcela zaniklo právo na obhajobu, podobně jako presumce nevinu existovala jen na papíře Sbírký zákonů. Citováno z edice *Sešity ÚDV PČR* č. 8, 9 a 10, Praha 2003, 2004, kde více o sovětském soudnictví jako vzoru soudnictví v ČSR.

29 Srovnej: HRADILEK, Adam – TICHÝ, Martin: Osudová mise Moravcova kurýra. Příběh plukovníka letectva ve výslužbě Miroslava Dvořáčka. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. III., č. 1, s. 82.

ního přelíčení podléhal kontrole a hodnocení byli i všichni hlavní aktéři: soudci a prokurátoři. Výklad zákonů, ale i rámec, v němž po únoru 1948 vznikaly a jemuž měly sloužit, v sobě uchovával určité parametry legality; legitimita celého procesu, stejně jako jednotlivých soudních přelíčení však byla naprosto popřena.

Soudní přelíčení s Jiřím Ráblem proběhlo před Státním soudem v Praze dne 19. září 1950. Při pohledu na třístránkový, navíc velmi spoře popsaný rozsudek překvapí výše trestu vyneseného bez jakéhokoliv zdůvodnění: Jiří Rábl byl shledán vinným z úmyslu vyzrazení státního tajemství cizí moci: „*Jiří Rábl vešel za tímto účelem v nepřímý styk s cizí mocí (...), spáchaný zločin vyzvědačství (...)* a další „trestné“ činy byly kvalifikovány dle (...) dle § 5 odst. 2 lit. b / d / zák. č. 231/48 Sb.“ a dalších zákonů. Dvacetiletý trest odnětí svobody se pojil s dalšími dílčími tresty: s peněžitou pokutou ve výši 10 000 Kčs, konfiskací celého jmění a ztrátou „*čestných práv občanských s nezpůsobilostí*“. Obžaloba kladla obviněnému Jiřímu Ráblovi za vinu spolčení a vyzvědačství, ale též trestný čin podvodu. Již v trestním oznámení se vyskytují údaje o padělání podpisů na úředních listinách Národního podniku Jáchymovské doly. Jednalo se o vystavení falešných objednávek na spotřební zboží, deseti kusů náramkových hodinek a celkem čtyř fotoaparátů. Proč došlo k padělání úředních listin a na základě falešných objednávek k odběru zboží, nejsme schopni přesně určit. Jiří Rábl do zápisu o výpovědi „*uvedl*“ jako důvod falšování finanční tiseň. Nic víc, nic míň nelze z dokumentu vyčíst. Nevíme, zda měly finanční prostředky získané podvodem sloužit k uspokojení jeho soukromých potřeb, nebo zda šlo o součást aktivit náležících do kategorie protikomunistický odboj; například opatření finanční zálohy nutné k přechodu hranic, k pobytu v uprchlických táborech atd.

A právě zde se setkáváme s dalším symptomatickým jevem: jednotlivce ani skupiny protikomunistického odboje nelze idealizovat, ale zároveň nemůžeme jejich činy posuzovat dnešním pohledem a klást na ně současná měřítká.

Vraťme se však ještě k rozsudku a k jeho dílčím trestům: „*(...) ukládá se obviněným peněžitý trest 10 000 Kčs. (...) vyslovuje se u obou obviněných konfiskace celého jmění (...) se vyslovuje ztráta čestných práv občanských s nezpůsobilostí (...)*.“ Peněžitá pokuta, konfiskace jmění a ztráta čestných občanských práv patří k tradiční „výbavě“ snad každého rozsudku své doby, zvláště u tzv. politických deliktů. Nadužívaným a v důsledku značně problematickým, avšak cíleným a záměrným atributem, postihujícím charakter totalitní společnosti, se jeví konfiskace jmění.

A právě zde se setkáváme s dalším symptomatickým jevem: totalitní režim netrestal prostřednictvím třídní justice pouze své přímé protivníky, ale i jejich rodiny. Stěží nenazvat dotčenou praxi mstou. Ponecháme-li stranou výši trestu a jeho dopad na rodinu odsouzeného (ztráta živitele, otcovské autority při výchově dětí atd.), pak zvláště konfiskace celého jmění představovala pro rodinu odsouzeného katastrofu, neboť zabavován

nebyl jen majetek odsouzeného; v četných případech docházelo k záměrnému zabavení movitého a nemovitého majetku celé rodiny. Cílená šikana vrcholila nezřídka likvidací rodin odsouzených, jejich rozbitím a přesídlením. Matkám-živitelkám byla často odepřena možnost důstojného výdělku a zaměstnání. Přidělovaná práce měla záměrně podřadný ráz a neodpovídala kvalifikaci, věku ani jejich fyzickému a zdravotnímu stavu. Výdělky byly všemožně zkracovány a nedosahovaly často ani minimální výše nutné k důstojnému zabezpečení rodiny. Režim honosící se mnoha přívlastky a hesly o sociální rovnosti a zabezpečení pracujících se doslova mstil nejen na manželkách³⁰ odsouzených, ale i na jejich dětech.³¹ Spoluobčany takto postižených rodin měl jejich osud zastrašit.

► ► ►

- 30 V průběhu dvacátého století došlo k výrazné proměně společnosti, včetně proměny postavení žen v rodině a ve veřejné sféře (v období přelomu čtyřicátých a padesátých let došlo ke zvýšení počtu žen v průmyslu a s tím související emancipaci ve většině složek společnosti). K dané problematice ČERMÁKOVÁ, Marie: *Rodina a měničící se gender role – sociální analýza české rodiny*. Sociologický ústav AV ČR, Praha 1997; DOČKÁLOVÁ, Petra: Vývoj majetkových práv mezi manžely v právním řádu České republiky se zaměřením na postavení ženy. In: *Sociálně a národnostně smíšená rodina v industriální a postindustriální společnosti v českých zemích a ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti*. Slezecký ústav SZM v Opavě a Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při Evropském informačním středisku UK v Praze, Opava – Praha 2003, s. 271–273; DVORÁKOVÁ, Zora: *Z letopisů třetího odboje. Zpracováno podle dokumentů z Ústředního archivu Konfederace politických vězňů*. Hříbal, Praha 1992; FRÝDLOVÁ, Pavla: *Emancipace žen za socialismu ve světle projektu Paměť žen*, nedatováno. Dostupné na: <http://www.feminismus.cz/download/Pam.pdf>; FRÝDLOVÁ, Pavla: *Všechny naše včerejšky. Paměť žen*. Nadace Gender Studies, Praha 1998; FIALA, Petr: *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, Brno 1999; KALINOVÁ, Lenka: *Změny sociálního systému v Československu po druhé světové válce v kontextu vývoje ve vyspělých zemích*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek I. ÚSD AV ČR a Dokořán, Praha 2003, s. 119–155; KNOTKOVÁ, Renáta: *Život ženy na českém venkově*. Nepublikovaná diplomová práce. FHS UK, Praha 2002; MACHÁČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří: *Rodina a vzory rodinného chování (české země 19. a 20. století)*. In: *Sociálně a národnostně smíšená rodina...*, s. 5–10; NESLÁDKOVÁ, Ludmila: *Vývoj rodiny v českých zemích a Evropě od poloviny 19. století do současnosti z pohledu demografie*. In: *Sociálně a národnostně smíšená rodina...*, s. 11–19; SVOBODOVÁ, Jana: *Dvacáté století ve světle zkušeností jedné ženy. Alternativní pohled na dějiny získaný pomocí orální historie*. Nepublikovaná diplomová práce. FHS UK, Praha 2008; VODOCHODSKÝ, Ivan: *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2007, roč. 8, č. 2, s. 34–42. Dostupné na <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocianku=2008012708>; WAGNEROVÁ, Alena: *Ženy socialisticky osvobozené. Literární noviny*, 2007, č. 5, s. 8. Dostupné na: <http://literarninoviny.cz/index.php?id=3163&p=clanek>.

- 31 Více na www.dcery.cz.

Režim, přesněji kádry KSČ, nepostihoval jen děti osob z politických důvodů odsouzených, ale i děti jinak nepohodlných občanů Československa, přičemž postih se často netýkal pouze jednotlivců. Restriktivní opatření vůči určitým skupinám osob (a jejich potomků) ukazuje na třídní podstatu represálií, vedených bez ohledu na skutečné politické postoje obyvatel Československa. Srovnej: BARTA, Milan: *Očišta středních zemědělských škol od „vesnických boháčů“ a jejich internace na státním statku Albrechtice*. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Česká zemědělská univerzita a Dokořán, Praha 2008. Podobným procesem „očisty“ prošly i vysoké školy. Srovnej: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal: *Politicky motivované vylučování studentů v zakladatelském období komunistického režimu. Černá kapitola z dějin vysokého zemědělského školství v Praze*. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Zemědělské školství*,

Odhalení aktérů III., protikomunistického odboje nepostihlo pouze je samé, ale mělo i důsledky pro jejich okolí. Nejen soudní proces, ve své často veřejné a propagandistické podobě, ale i další osud jejich rodin měl spoluobčany odradit od jakéhokoli odporu. Princip zastrašování a veřejné msty se stal pro mnohé každodenní realitou. Považujeme za samozřejmé sledovat další osudy odsouzeného odbojáře ve vězení a snažíme se podchytit život a aktivity na svobodě po jeho propuštění (rok 1968 – KAN, K 231, po roce 1989 – KPV atd.). Neměli bychom však zapomínat na oběti rodin odbojářů; na muže a ženy, kteří po nich zůstali a žili na svobodě, avšak v totalitním systému.

Osud Jiřího Rábla, jeho protikomunistické aktivity (odboj), průběh vyšetřování, pobyt ve vazební věznici a proces u Státního soudu v Praze nijak nevybočují z tisíců případů protikomunistického odboje. Naopak, jsou v mnoha směrech příznačné. A právě na onu příznačnost, na výše zmíněné symptomatické jevy, se snažil tento text upozornit. Při hodnocení jednotlivých případů, stejně jako při analýze protikomunistického odboje, nezapomínejme, že komunistická nomenklatura vytvořila po převzetí moci dostatečný legislativní rámec, který umožňoval postihovat a likvidovat její protivníky. Navíc proti nim mohla nasadit mocný represivní aparát. Jen slabou útěchu mohla hrát ve vědomí mnohých sice platná, ale v dobových souvislostech velmi relativní sentence: Moc a síla neznamenají velikost. Přestože dnes, s odstupem desetiletí, víme, že možnosti aktérů III., protikomunistického odboje byly značně omezené a že III. odboj vyzněl ve svém primárním výsledku, který tkvěl v odstranění komunistické totality v Československu, do ztracena, nemůžeme ho v žádném případě bagatelizovat. Jistěže motivace a prostředky jednotlivých občanů a skupin se lišily – avšak jejich odhodlání, s nímž se postavili zlu, stejně jako oběti, které přinesli, si zaslouží náš obdiv a naši úctu. Jejich úsilí a snahy byly naprosto legitimní a nepostrádají onu vyšší, mravní hodnotu. A právě v tom tkví jeden z odkazů III., protikomunistického odboje.

▶▶▶

výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 2004, s. 111–132.